

SOCIALIZATION THROUGH AN IDEA AND SELF-PRESENTATION OF “SUCCESSFUL PERSON”

Abstract: The article focuses on the process of socialization through the concept and the self-representation of "successful person" as models of realized individual life plans within a particular society. Data is used from non-representative sociological research conducted amongst students from University of National and World Economy – Sofia.

Author information:

Vyara Stoilova

Associate Professor, PhD,

University of National and World Economy – Sofia

✉ stoilova.vyara@unwe.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

Successful life, successful person, social role, socialization, society.

Въведение

Процесът на социализация е процес на превръщането на човека в „социално животно”, живеещ в конкретни форми на съвместност заедно с други хора. В рамките на този процес човек опознава социалния свят като потенциал от възможности за реализиране на своите житейски планове и осъзнава, че това е постижимо само, ако успее да изгради и поддържа определени социални свързаности. Последните са поместени, от една страна, в организираните и регулирани от институции обществено значими дейности, а от друга страна, в личното пространство на човека, включващо неговия интимен свят. Процесът на изграждане на социални свързаности в рамките на обществено значимите дейности следва институционалния стандарт на съответната дейност, разбирана като система от правила (закони, норми) и присъщите им социални роли. Изграждането на интимния свят на човека като социална свързаност с други хора следва ценности, норми и традиции, които, като правило, не са формално институционализирани. В цялата съвкупност от социални свързаности, която човек изгражда могат да се открият два вида: принудителни и доброволни. Принудителни, например, са свързаностите с държавата (всеки човек е гражданин на определена държава, с произтичащите от това права и задължения), както и онези свързаности с другите, които приемат формата на пазарна размяна. Човек трябва да изпълнява някаква професионална (трудова) роля като законен достъп до пари, които са му необходими, за да може да получи достъп до разнообразни блага (стоки и услуги), както и да изпълни и редица други свои социални роли. Доброволните свързаности предполагат изпълнение на социални роли, които в по-голямата си част изграждат интимния свят на човека (приятел, съпруг(а), майка, баща и др.). Чрез и в съвкупността от всички свои свързаности всеки човек се стреми да реализира своите житейски планове като представа за удовлетворяващ го живот. Житейските планове, както и средствата за тяхното постигане са обусловени от културата на обществото, към която човек се социализира. Елемент от тази култура са представите и самопредставите за „успял човек”, като синтезиран израз на реализирани житейски планове. Успехът е постигане на желани социални свързаности,

професионални и обществени позиции, както и реализираните в тях постижения. Темата за успеха съпътства целия живот на човека, доколкото във всеки етап от него той преосмисля своите планове и цели, продължавайки да се социализира.

1. Социализацията на човека като решение на проблема на собствената му несамодостатъчност

Отделният човек е несамодостатъчен си от гледна точка на способностите си сам да произведе всички онези блага (стоки и услуги), които са необходими за удовлетворяване на разнообразните му нужди. Според Фром, човекът, за разлика от животното, не разполага с необходимите инстинкти, за да се приспособи към природата. Той не се ражда с познание за природните процеси, нито с инструменти, с които да замени изгубените инстинкти. Поради това той е напуснал първоначалния си дом – природата – и не може да се върне обратно в него, превръщайки се в животно. Човекът се изправя пред принудата и предизвикателството да поеме по нов път, да намери нов дом – дом, който самият той създава чрез очовечаването на света и чрез собственото си истинско очовечаване. Той се стреми да открива нови решения за своите проблеми, както и форми на единство с природата, със събратята си и със самия себе си. Това е източникът на всички душевни сили, които го мотивират, но и източник на неговите страсти, афекти и грижи (Фром, 2004).

Човекът намира своя нов социален дом чрез изграждането на различни форми на съвместен живот. Формата на съвместен живот, която в най-голяма степен му позволява да реши проблема на собствената си несамодостатъчност е обществото, което Парсънз определя като „*особен вид социална система, характеризираща се с най-високо равнище на самодостатъчност по отношение на своите обкръжения, включително обкръжаващите социални системи*” (Парсънз 2005: 20). Проблематиката, свързана с превръщането на човека в част от обществото е традиционна за социологическата наука. Най-значимите изследвания по тази тема се свързват с имената на Дюркем, Зимел, Мийд, Гелен, Парсънз, Ериксон, Дарендорф и др. Обединяващата теза във всички тях е, че тъй като човек се ражда с няколко вродени рефлексии и инстинкти, които не са му достатъчни, за да израстне като дееспособен член на обществото, той се превръща в такъв, чрез един „*продължителен процес на научаване, който се определя като социализация*” (Joas 2007:138). Понятието за социализация се свързва с френския социолог Дюркем (1858-1917), който го използва, за да обозначи превръщането на човека в член на обществото. Тъй като човекът, пише Дюркем, „*не си е самодостатъчен, той получава от обществото всичко, от което се нуждае, тъй като работи за обществото*” (Дюркем, 2002: 201). Но, за да се научи да работи за обществото, той трябва да се научи да живее заедно с другите като него, влизайки с тях в определени социални отношения (връзки), които се изграждат и поддържат по силата на формални и неформални правила.

Социализацията е процес на взаимодействие между обществената среда и човека, при което акцентът се поставя върху съвкупността на обществените въздействия върху индивидуалното развитие на човека (Tillmann, 2010). В рамките на това взаимодействие човекът опознава и осмисля културата на обществото, която включва всичко онова,

което хората в рамките на своя съвместен живот „създават, като използват и овладяват природата в колективни практики - знание, вяра, изкуство, морал, закони, традиции, способности към труд(...), всичко, което изгражда социалния свят”. (Seubold, 2003:8) Социализацията е субективен процес на научаване на културата на едно общество. Субективността отразява индивидуалните чувства, нужди, желания и опит, през призмата на които човекът осмисля обществената култура и намира ориентирите на своя живот като цели и средства за тяхното постигане.

Процесът на социализация включва първична и вторична социализация. Първичната се извършва в рамките на семейството, а вторичната в рамките на обществено изградените институции, които регулират обществено значимите дейности, в които се произвеждат благата, необходими не само за материалното, но и за социалното възпроизводство на човека. Научаването не следва да се възприема като пасивен процес на познание и приемане на ценностите и нормите в обществото. Човекът е креативен интерпретатор на обществената среда и се опитва да подреди собствената си социална среда като при това развива своето съзнание и представа за себе си. В центъра на съвременните изследвания на социализацията е именно способността за рефлексия на човека и механизмите за индивидуализация в една непрекъснато променяща се под въздействието на глобализацията обществена среда (Hurrelmann/Ulich 1991, Geulen 2005).

В процеса на социализация човекът осъзнава, че решението на проблема на неговата несамодостатъчност преминава през изграждането на социални връзки с други хора. Всяка такава връзка предполага научване на конкретна социална роля, която Дарендорф определя като „свкупност от начини на поведение, зададени на носителя на позицията в определено общество” (Дарендорф, 1990:228). Важен момент в изпълнението на социалната роля е изборът на известна ролева дистанция, чрез която човекът се стреми да съхрани своята индивидуалност и да бъде различим от останалите изпълнители на същата социална роля. С колкото повече хора е социално свързан един човек и колкото повече социални роли изпълнява, толкова по-плътна става неговата социализация. Това се дължи на факта, че в отделните социални роли са въплътени норми, ценности и модели на поведение, приличащи от различни обществени сфери на дейност.

Чрез свкупността от изградените социални връзки човек се стреми да реализира своите жизнени планове. Някои от тях той може да избере да постигне в разрез със съществуващите норми и ценности, ако прецени, че има достатъчен ресурс (власт, пари, социален капитал) да избегне санкциите, произтичащи от това нарушение. Така например, човек може да заеме желана професионална позиция чрез използването на непозволени средства (участие в предварително нагласен конкурс, заемане на професионална позиция чрез различни форми на протекции (ходатайство) и др.). Подобно поведение може да се срещне и при изпълнението на професионални роли, например, собственик на фирма се стреми да релизира печалби при участие в нагласени търгове и обществени поръчки или други корупционни практики. Наличието на подобно отклоняващо се от ценностите и нормите поведение е по-вероятно да се случи в обществена среда, в която е налице търпимост към хора, които реализират целите си по този начин, усещане за неравенство пред правилата и липса на

върховенство на правото. От гледна точка на стабилността на обществото е важно подобни образци на „успели хора“ да не се превърнат в модели за подражание, особено на младите хора и да породят девиации в процеса на бъдещата им социализация.

2. Представа за успешен живот

Според тълковния речник на българския език успехът се определя като: 1. постигане на цел, прогрес, сполука, 2. обществено признание, одобрение, прослава, 3. степен на овладяване на знания, изразена в оценка и 4. сполука, победа, слава. Синонимите на успех, според българския синонимен речник са: сполука, постижение, достижение, придобивка, прокопсия, резултат, актив, шанс, щастие, късмет, прогрес, крачка напред, напредък, развитие, подобрене, победа, триумф, слава, лаври, напредване, увеличение, благоденствие. Както думата „успех“ така и свързаните с нея синоними носят положителна конотация. Те изразяват постигане на цели и удовлетворяване на желания. Как човек може да реализира целите на своя живот и да удовлетвори своите стремежи е тема, която съпътства многовековното човешкото развитие.

Използването на понятията „успешен живот“ и „успял човек“, а не „щастлив живот“ и „щастлив човек“ ориентира към индивидуалните постижения на човека и към неговите усилия за постигането на конкретни цели. Успехът е нещо, което се планира, за което човек полага усилия, което се постига и не е въпрос на случайно стечение на обстоятелствата. Човек е успял тогава, когато е реализирал целите си, които сам си е поставил. В своята съвкупност те формират неговата представа за социалната достатъчност като решение на проблема на собствената му несамодостатъчност, която осмисля живота му. За разлика от успеха, щастieto, като емоционално състояние, може да се дължи и на късмет (например, спечелване на печалба от лотария).

Според някои изследователи човек е успял в живота си, когато е удовлетворил своите стремежи към автономия, компетенции и е изградил желаните от него социални връзки, като момент от своята социализация (Ryan, Deci, 2000), а според други, когато той е изградил своята социална среда, най-съществената част от която са междуличностните отношения (Ryff, Singer, 2008). Акцентът върху изграждане на желани социални връзки има своето най-дълбоко основание във факта, че отделният индивид не е самодостатъчен си, за да произведе сам необходимите за удовлетворяване на нуждите му блага. И в случая не става дума само за материални блага, но и за емоционални изживявания, като любов, приятелство, оценка, признание и др. Преодоляването на несамодостатъчността е възможно само в рамките на някаква форма на съвместен живот.

За всеки отделен човек представата за успешен живот е различна. Тя отразява конкретните цели, които човек си поставя, както и средствата, с които възнамерява да ги постигне. Целите и средствата са различни при различните хора. При всеки те са съвместими с ценностите и представите му за добро, зло, справедливо, несправедливо, като най-дълбоко основание на неговите житейски стремежи и избори на конкретни действия и поведение. Колкото и субективни да са представите за успеха, те несъмнено са повлияни от някакви обществено възприети критерии за него. Според Фасауер

„успех може да се нарече действие или резултат от действие, когато то отговаря на определени културни очаквания за такова действие (резултат). Необходимо е наличието на обществена норма или норма на социална група. Там, където няма норми не могат да се правят преценки за успех”(Fassauer, 2008:86). Поради това и „всяко човешко действие, което се интерпретира като успех свързва, въпреки своята възможна различност, системата от определени показатели, чрез които преобладаваща част от членовете на обществото характеризират като успех” ”(Fassauer, 2008:88). Представата за успешен живот е зависима и от конкретния етап от живота на човека. В този смисъл тя е динамична и претърпява промени, отнасящи се до преценката на онова, което човекът счита за важно в своя живот и което изгражда една удовлетворяваща го социална достатъчност. В рамките на социологическата наука се прави разграничение между статичен и динамичен успех. Статичният успех е социализирането на индивида към определените от съществуващите норми успешни действия или резултати от тях. Динамичното дефиниране се опитва „да определи успеха по отношение на бъдещи стандарти, т.е. да подчертае историческата зависимост на интерпретацията на човешката активност като успех” (Fassauer, 2008:86).

Динамична и е представата за „цената на успеха”, разбрана като отдаденост на изпълнение на целите, придобиване на знания, умения и компетенции, особено за онези дейности, които са обществено организирани върху принципа на конкуренцията и в които човек се включва като момент от социализацията си (напр. достъп до желана професионална позиция или способност да привлече на своя страна свободните избори на потребителите, в случаите, когато произвежда блага за пазарна размяна).

Представата за успешен живот включва и представата за „успял човек”. Последната ориентира към тоталност в реализацията на житейската стратегия и постигането на собствена идентичност. Тази представа се изгражда в процеса на опознаването, интерпретацията и осмислянето на обществената среда, в която човек живее. Тук от съществено значение е участието му в колективни практики, в които съществуват споделени схеми за интерпретации, оценка и поведение, които създават неговия хабитус. Представата за „успял човек” може да се интерпретира като част от „Генерализирания Друг” (Mead,1968). Чрез него човек разбира, че не е някакво изключение от другите, а живее в един голям социален контекст, който задава нормативните рамки на неговите действия и му предлага стандартизирани образци на поведение, които трасират пътя към неговото превръщане в член на обществото.

Себепредставата за „успял човек” се изгражда върху ценности, около които човек конституира биографията, която го индивидуализира, с която иска да се впише в обществото и да бъде различим от другите. Себепредставата съдържа два основни компоненти на успелия човек: първо, публичен, свързан с признанието и оценката от другите пред всичко на изпълнението на неговите професионални (трудови) роли и постигнатите в изпълнението на тези роли постижения и второ, личен, който човек понякога съзнателно не иска да става публично достояние и е свързан с постигането на определени индивидуални цели. Тези два компонента изразяват постигнатата от човека индивидуализация в процеса на неговата социализация. Разбирането на процеса на индивидуализацията препраща към концепцията на Дарендорф за жизнените шансове.

Според него жизнените шансове на човека се изграждат от една страна, от наличието на опции (алтернативи) за избор на действия, предлагани в обществото, а от друга страна, от лигатури. Лигатурите са онова, което придава смисъл на направените избори и тяхната свързаност с културните норми в обществото. Те, според Дарендорф са *„онези социализирани културни образци на поведение, които помагат на човека да намери пътя към опциите”* (Dahrendorf, 1994:423). Представата за „успял човек” е такава лигатура.

3. „Успелият човек” в представите и самопредставите на студенти 1

През месец юли 2011 г. агенция Future Poll провежда проучване в 11 държави – България, Бразилия, Великобритания, Виетнам, Гърция, Испания, Китай, Ливан, САЩ, Тайланд и Република Южна Африка. Целта е да се установи какво е съвременното схващане за успеха и представата за неговите символи. Според авторите на изследването, 42% от българите са изразили мнение, че материалното богатство не е непременно признак за успех. В това отношение представите на българите приличат на тези на гражданите на Гърция, Бразилия, САЩ, Южна Африка и Великобритания. Общото е, че материалното богатство не е единственият измерител на успеха. Определени са и още два – филантропия и междуличностни отношения (1). Една от целите на изследването, проведено сред студенти в Университета за национално и световно стопанство беше дали в етапа на социализация, в който се намират, техните представи и себепредстави за „успял човек” се вписват в така установената българска представа.

Участвалите в изследването студенти (на възраст между 18 и 22 г.) се намират във важен етап от живота си, който се характеризира с няколко основни момента:

- Поява на ориентация към отделяне от семейството на своите родители. За тези, които идват от провинцията това е началото на самостоятелно живеене, понякога с непознати хора (квартири, общежития).
- Наличие на ориентация към професионална реализация, което намира израз в избора им на университет, в който да получат желаните знания и компетенции.
- Включване на нови социални роли в ролевия им ансамбъл (студент, колега, немател, съквартирнт и др.) Някои от изследваните студенти, поради недостиг на финансова подкрепа от родителите и/или желание за финансова независимост, включват в ролевия си ансамбъл и трудова роля, която е далеч от онази, към която се стремят след завършването на образованието си.

Познанието на формираните представи и себепредстави за „успял човек” на изследваните студенти в този етап от тяхната социализация е всъщност познание за интернализираните до момента ценности и норми на обществото и ориентацията им към реализиране на определени житейски планове. Това е снитезираният резултат от няколко социализиращи фактора: **първо**, първична социализация, която все още

1 Представените данни са от непредставително социологическо изследване, проведено през м.март 2017 год. сред 120 студенти, обучаващи се в Университета за национално и световно стопанство, гр. София. Данните са събрани чрез метода „пряка нестандартизирана групов анкета” с открити въпроси. Получените резултати са обобщени чрез метода „анализ на съдържанието”.

протича в рамките на семейството на изследваните студенти, **второ**, вторична социализация, която се е осъществила в продължава да се осъществява в образователните институции, **трето**, вторична социализация в икономически организации за онези, които са включили в ролевия си ансамбъл и временни трудови роли, **четвърто**, социализиращо въздействие на публичната (най-вече медийна) среда и **пето**, социализиращо въздействие на приятелската среда.

Установените представи и себепредстави за „успял човек“ следва да се приемат като **динамични конструкции**, отразяващи само достигнатата социализация на изследваните студенти. Процесът на тяхната социализация продължава, не се знае какви обществени трансформации могат да настъпят в бъдеще, които да доведат до промени в сегашните им представи и самопредстави за „успял човек“.

Анализът на съдържанието на получените отговори на въпроса „**Каква е Вашата представа за успелия човек днес в България?**“ позволи да се обособят следните пет модела на успешни хора според изследваните студенти:

- **Постигнал социална достатъчност** – посочен от 30% от изследваните студенти. (*„Който развива собствен бизнес, образован, с добро материално благосъстояние. Има щастливо семейство и деца. Позната и уважавана личност е в своите среди“. „Успял е да завърши образованието си успешно, има хубаво семейство, хубава и добре платена работа. Добро здраве“. „Който има покрив над главата си, дрехи, храна, семейство и приятели. Има време, за да живее по начина, по който иска“. „Има постижения в сферата, в която работи. Получава добро възнаграждение, но има достатъчно свободно време, което да отдели на хората, които обича. Прави това, което харесва“. „Има работата, за която е мечтал, семейство и приятели“).*

- **Постигнал своите цели по незаконен начин** – посочен от 30% от изследваните студенти (*„У нас представата за успял човек е изкривена. Обикновено за такъв се смята богатият. Но повечето от богатите хора са спечелили парите си по незаконен начин“. „В България е много лесно да станеш известен. Трудно е да бъдеш успял, ако играеш по правилата“. „Успешните хора днес са тези, които имат връзки с хората на власт, тези, които печелят по незаконен начин чрез изнудване, далавери, наркотици и др“. „Успелият човек е този, който е в сянката на нещата (задкулисието)“).*

- **Професионално реализираният се човек** - посочен от 20% от изследваните студенти. (*„Той работи това, което иска, а не онова, което трябва“. „Достигнал е професионална позиция, която го кара да се чувства доволен от това, което прави и от доходите, които получава“. „Човекът, който емоционално и материално е удовлетворен от своя труд и кариерни постижения“).*

- **Постигнал целите си по законен начин** – посочен от 15 % от изследваните студенти (*„Този, който е постигнал успеха с честна дейност, постоянство и воля“. „Достигналият до висша ръководна длъжност без помощта на връзки с честен труд и морал“. „Важно е не какво си постигнал, а как си го постигнал.“* „Успял човек е този, който се е реализирал сам, без ходатайства в сферата, в която желае“. „Постигналият всичко сам, а не по „втория начин““).

- **Човекът-филантроп** - посочен от 5% от изследваните лица (*„Истински успелият е онзи, който прави нещо добро за другите“. „Който помага на*

обществото". „Който прави нещо за свое удоволствие, но заедно с това е полезен и за другите и обществото”).

Тези модели не съвпадат напълно със следните три модела, които се обособиха в резултат на анализа на съдържанието на отговорите на въпроса „**Кога бихте нарекли себе си успял човек?**”:

• **Постигнал социална достатъчност** – посочен от 55% от изследваните лица („*Бих нарекла себе си успял човек, когато успея всичко, за което си мечтая. Да съм се реализирала в сферата, в която искам, да имам хубаво и здраво семейство. Да се чувствам удовлетворена от себе си*”. „*Когато знам, че имам сигурно бъдеще в семеен, финансов и всякакъв план*”. „*Когато имам сигурна работа, носеща високи доходи, стабилно бъдеще, силно и здраво семейство*”. „*Когато завърши образованието си и се реализирам в желана сфера на дейност, изпитвам удовлетворение от работата си, посещавам нови места и научавам много за света около мен, имам здраво и щастливо семейство, което не е затрупано от рутината на ежедневието*”. „*Когато съм осъществила плановете си за кариера и финансова стабилност, но в същото време не съм забравила за другите важни неща в живота като семейство и приятели*”).

• **Постигнал материално благополучие** – посочено от 30% от изследваните лица („*Когато се видя да развивам собствен бизнес или получавам достатъчно пари. Имам всички необходими материални неща*”. „*Когато няма да ми се налага да работя по 12 часа за 300 лв. на месец*”. „*Когато започна да получавам добра заплата, с която да мога да издържа себе си и семейството ми, когато имам собствено жилище и автомобил*”. „*Имам собствена къща, кола и получавам заплата, която покрива всичките ми нужди, а и ми остават пари*”).

• **Постигнал професионална реализация** – посочен от 15% от изследваните студенти („*Когато името и автобиографията ми говорят вместо мен. 20 години ги градя, а след това те говорят и ме представляват*”. „*Когато, хората от моята професионална сфера чуват името ми и се сеят кой съм, без да ме познават*”. „*Когато работата ми носи удоволствие*”).

Докато предствата за „успял човек” на изследваните студенти е субективна оценка на хората, които понастоящем биват определяни като успешни (в публичната, семейната и/или приятелската среда), то в себепредставата за „успял човек” се отразяват ценностите и целите, които изследваните студенти са идентифицирали като свои на този етап от живота си и които се очаква да мотивират бъдещите им действия. Това важно уточнение е в основата на сравнителния анализ между моделите за представа и моделите за себепредстава на „успял човек”, който позволява да се направят следните основни изводи за постигната до момента социализация на изследваните студенти:

Първо, налице са два модела – „**постигналият социална достатъчност**” и „**професионално реализираният се човек**”, които се извеждат както от представите, така и от себепредставите за „успял човек” на изследваните студенти. В резултат на своята социализация до момента студентите са осъзнали, че преодоляването на несамодостатъчността на човека преминава през изграждането на система от социални отношения и свързките с тях социални роли – съпруг(а), родител, приятел(ка), колега. Това са основните социални роли, които осмислят живота на човека, поради което, от

една страна, онези, които са успели да ги включат в ролевия си ансамбъл биват считани за успели хора, а от друга страна, за изследваните студенти тези роли са желани цели. Обстоятелството, че има твърде сериозна разлика в относителните дялове на изследваните студенти, които са посочили „постигналият социална достатъчност” като успелия човек днес в България (30%) и онези, чиито себепредстави за успял човек се свързват с „постигналият социална достатъчност” (55%) вероятно се дължи на факта, че изграждането на всички желани социални свързаности е доста труден процес. Не са редки случите, когато първоначално определени като „успешни” свързаности от рода на брак, семейно съжителство, приятелство, съдружие в различни бизнес начинания и др. по-късно се разпадат по редица причини. Социалната достатъчност изисква не само усилия по нейното изграждане, но много повече по-нейното възпроизвеждане чрез съответните социални отношения. Особено място в социалната достатъчност заема професионалната реализация, която изследваните студенти посочват и като достатъчно основание човек да се счита за успял (това важи както за техните представи, така и за самопредставите им). За отбелязване е, че това не се отнася до другите критерии за успех, които се включват в модела на постигнатата социална достатъчност (семейство, приятели). Причината за това е, че основният законен път за достъп до доходи (пари) преминава през изпълнението на професионална роля. А парите в съвременния свят, като основно средство за достъп до блага (стоки и услуги), са необходими на човека и за изпълнението на други значими в неговия живот роли (например, съпруг(а), родител). Затова и професионалната реализация като критерий за успял човек, особено в самопредставите на изследваните студенти, е показател за случила се социализация по отношение на цивилизационната самопринуда към труд, не само като източник на доходи, но и като възможност за изпълнение на други желани социални роли.

Второ, материалното благополучие присъства по различен начин в представите и самопредставите на изследваните студенти като критерий за успял човек. Материалното благополучие е един от компонентите на социалната достатъчност и е неизбежно свързан с професионалната реализация. Но в представите на изследваните студенти, той, за разлика от себепредставите им не е изведен като достатъчен критерий за успял човек. Причината за това е, че изследваните студенти оценяват материалното благополучие в неразривна връзка със средствата за неговото постигане. Поради това и в представите им за успял човек присъстват два модела, които отсъстват в самопредставите им – **„постигнал своите цели по незаконен начин”** (30% от изследваните студенти) и **„постигнал целите си по законен начин”** (15% от изследваните студенти). Разграничението между „законно” и „незаконно” изразява достигнатата от изследваните студенти социализация по отношение на позволените в обществото пътища за постигането на желаните цели. Фактът, че в техните представи за успял човек не се счита онзи, който е постигнал целта си за материално благополучие по незаконен начин, свидетелства за моралната оценка, която те дават на хора (които или са публично известни или познават лично), за които има съмнение относно начина на придобиването на материалното богатство. Успехът не може да се оцени обективно, ако този, който се счита, или за когото казват, че е успял не е „играл по правилата”. В такива случаи е налице изкривяване на успеха и модела на тези успешни хора, които са постигнали своите цели по морално укорим начин. Що се

отнася до материалното благополучие като достатъчен критерий за успех в себепредставите на изследваните студенти, анализът на съдържанието на получените отговори показва, че това благополучие се свързва основно с изпълнение на трудова (професионална) роля.

Трето, твърде малка част от изследваните студенти (само 5%) посочват модела на **филантропа** като успял човек. Това е разбираемо, тъй като в съвременния ни живот в България отсъстват достатъчно примери в това отношение. Филантропът е човек, който има материалните възможности да подпомага със значителни по размер средства решаването на обществени проблеми - напр. построяване на училища, църкви, болници, предоставяне на средства за борба с редица заболявания и др. Освен това филантропът предоставя средства, които са законни, за които е заплатил дължимите данъци и чиято дейност, свързана с придобиването на доходи не буди никакви съмнения. Изследваните студенти не се виждат в собствените си представи като постигнали такова материално благосъстояние, че да се занимават и с филантропия.

Четвърто, предвид етапа от живота, в който се намират, изследваните студенти ориентират себепредставата си за „успял човек“ към един бъдещ период и към желани за изпълнение социални роли, основната част от които **не са включени** в настоящия им ролеви ансамбъл. И макар, че за тях ролята на „студент“ да е една от реализираните цели, тя по-скоро е средство за постигане на други цели и изпълнение на други социални роли, които те включват в себепредставата си за „успял човек“.

Пето, материалното благосъстояние, междуличностните отношения (най-вече в лицето на семейството и приятелите) и филантропията – като критерии на успеха, характерни за представата на българите, установена в изследването на агенция Future Poll, намират място и в представите и част от самопредставите на изследваните студенти за „успял човек“. За повече от половината от тях, обаче, самопредставата за „успял човек“ е изградена от система от критерии за успех, които формират желанието им за постигане на желана социална достатъчност.

Заклучение

Самопредставата за „успял човек“ е интегриран образ на онова, в което човек желае да се превърне – едно отстояние от сегашното му битие и биография и поглед върху себе си в бъдещето. Този образ показва посоката, в която са интегрирани неговите настоящи и бъдещи действия, както и кръга от социални роли, които той желае да включи в ролевия си ансамбъл. Зад тези роли стоят социални свързаности, които човек иска да изгради и които в своята съвкупност формират социалната му достатъчност. Житейската концепция, която търси своята успешна реализация е релевантна на цялостта на ролевия ансамбъл, на представата за онова, което Бек нарича *„собствен живот“* като *„метафората, с която актьорите описват онова, към което се стремят (...) и биографията, която желаят да изградят“* (Beck, 1997:9). Това е идентичността, която се стреми да постигне човек, социализирайки се към културата на обществото, в което живее.

В самопредставата за „успял човек“ на изследваните студенти се открояват две (вероятно) от най-близките цели, които те желаят да осъществят – създаване на

собствено семейство и професионална реализация. Открит остава въпросът доколко досегашната социализация е в състояние да им помогне успешно да изпълнят произтичащите от тези цели социални роли. Създаването на собствено семейство е „последната степен в ролевата кариера на човека” (Hurrelmann 1989: 43). За съжаление, свързаните с него социални роли на родител, съпруг(а) не се научават в образователните институции. Те са по-скоро резултат от влиянието на семейството, в което изследваните студенти продължават да живеят, приятелската им среда, медиите, литературата, филмите и др. Що се отнася до желаната професионална роля, тя предстои да се научи не само в университета, но и в организациите, в които изследваните студенти ще търсят своята професионална реализация. Липсата на подобна роля в настоящия им ролеви ансамбъл, извън формите на временна заетост или земане на позиции, най-вече в сферата на обслужването, предвид липсата на (образователен) професионален ценз, позволява да се направи допускането, че представата им за успешна професионална реализация е плод на „разкази” и наблюдения в семейството, сред приятелите, познатите и колегите, както и публично афишираните модели на успешни професионалисти. Тази представа вероятно ще претърпи промени в зависимост от конкретната организация, в която изследваните студенти ще намерят своята професионална реализация. Както е известно, която и да организация се изгражда в рамките на определен институционален стандарт за нея (банка, рекламна агенция, училище, университет, фирма и др.), но има и свои норми и ценности, свързани и изпълнението на професионалните роли, към които работещите в нея следва да се социализират.

Дали и доколко самопредставите за „успял човек” на изследваните студенти ще претърпят корекции зависи от продължаващия процес на социализация, а за някои от тях и от процеса на акултуризация, ако изберат да продължат образованието си, или да потърсят възможност за реализиране на своите житейски планове в чужбина.

References:

1. **Fromm, E., 2004:** *Dushevno zdravoto obshtestvo*, Izdatelstvo “Zahariy Stoyanov”, S.
2. **Parsons, T., 2005:** *Evolyutsia na obshtestvoto*, Izdatelstvo Kritika i humanizum, S.
3. **Joas H. et al. 2007:** *Lehrbuch der Soziologie*. 3. Auflage. Frankfurt a.M. New York: Campus-Verlag
4. **Durkheim, E., 2002:** *Za razelenieto na obshtestveniya trud*, Izdatelstvo Sonm, S.
5. **Tillmann, K.-J., 2010:** *Sozialisationstheorien. Eine Einfuehrung in den Zusammenhang von Gesellschaft, Institution und Subjektwerdung*, Reinbek: Rowohlt
6. **Seubold, G., (Hrsg), 2003:** *Das Barbarische der Kultur*, DenkMal Verlag, Bonn
7. **Hurrelmann, K., Ulich, D., 1991:** Gegenstands- und Methodenfragen der Sozialisationsforschung, in: Hurrelmann, K., Ulich, D., (Hrsg), *Neues Handbuch der Sozialisationsforschung*, Weinheim/Basel (3-20)
8. **Geulen, D., 2005:** *Subjektorientierte Sozialisationstheorie. Sozialisation als Epigenese des Subjekts in Interaktion mit der gesellschaftlichen Umwelt*, Juventa Verlag Weinheim und München

9. **Dahrendorf, R., 1990:** Homo sociologicus, v: Nikolov. L., Deyanova, L., (sust.) *Sotsiologiya na lichnostta*, Izdatelstvo Nauka i Izkustvo, S., (213-243)
10. **Ryan, R. M., Deci, E. L., 2000:** Self-Determination Theory and thr Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development and Well-Being, *American Psychologist*, American Psychological Association (United States), 55(1), pp. 68-78
11. **Ryff, C. D., Singer, B., 2008:** Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being, *Journal of Happiness Studies*, Kluwer Academic Publisher, Netherlands, 9, pp. 13-39
12. **Fassauer, G., 2008:** *Arbeitsteilung, Identitaet und Markt. Eine Analyse marktfoermiger Leistungssteuerung in Arbeitsorganisationen*, VS Verlag fuer Sozialwissenschaften, Wiesbaden
13. **Mead, G. H, 1968,.**: *Geist, Identität und Gesellschaft*. Frankfurt/Main, Suhrkamp Verlag
14. **Dahrendorf, R., 1994 :** Das Zerschneiden der Ligaturen und die Utopie der Weltbürgergesellschaft. In: Beck,U., Beck-Gernsheim, E.,(hrsg.) *Riskante Freiheiten: Individualisierung in modernen Gesellschaften* , Frankfurt am Main: Suhrkamp (421-436)
15. (1) <http://bnr.bg/radiobulgaria/post/100231362/svremennoto-shvashtane-na-bylgarite-za-simvolite-na-uspeha> (last accessed:04.05.2017)
16. **Beck, U., Ulf Erdmann Ziegeler, 1997 :** *Eigenes Leben – Ausflüge in die unbekannte Gesellschaft, in der wir leben* , C.H.Beck Verlag München
17. **Hurrelmann K., 1989 :** *Einführung in die Sozialisationstheorie, Über den Zusammenhang von Sozialstruktur und Persönlichkeit*. 2. Auflage. Weinheim und Basel: Beltz Verlag